

С. Төремұратова¹, Н. Мұқан² 

¹Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: kai-kazakh@mail.ru

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: mukan.nurzat@gmail.com

МОНОТЕИСТИК ДІНДЕРДЕГІ ЖЕРЛЕУ РӘСІМДЕРІ

Мақалада әлемдік монотеистік діндердегі жерлеу рәсімдері зерделенеді. Яғни, қайтыс болған адамды жер қойнына беруге арналған иудаизм, христиан және ислам діндеріндегі ережелерге сәйкес ерекшеліктер қарастырылады.

Осы тақырыпқа арналған ғылыми мақалалар мен зерттеулер өте сирек кездесетініне қарамастан діндегі жерлеу рәсіміне қатысты мәселе әркім қолға ала бермейтін тақырыптар қатарына жатады. Өйткені, бұл мәселенің әртүрлі діндердегі ережелері мен өзіндік ерекшеліктері бар. Мақала авторлары әлемдік монотеистік діндердегі жерлеу рәсімдерінің орындалу тәртіптері, қағидаттарының ұқсас тұстары мен айырмашылықтарын зерделеуге аса назар аударады.

Адамның дүниеге келуі, отбасының құрылуы және қайтыс болуы әр уақытта әр адамның өмірінде маңызды орын алатын көптеген нанымдар мен рәсімдермен бірге жүрді. Адам дүниеден өткеннен кейінгі жерлеу бөлек рәсім емес. Алайда, адамның қайтыс болуы және өмірдің ақырғы өмірі туралы идеялар әрдайым діни сенімдердің маңызды орындарының бірін иеленді және көптеген діни салт-жоралармен қамтамасыз етілетіні белгілі. Осы мәселелерді ескере отырып, мақала авторлары иудаизм, христиан және ислам діндеріндегі жерлеу рәсімдерінің діни ерекшеліктеріне салыстырмалы талдау жасайды.

Сонымен қатар, әлемдік діндердегі ережелерге сәйкес, қайтыс болған адамның денесін дайындау, табыттағы дененің жағдайы, қоштасу және жерлеу рәсімдерінің алғышарттары зерделенді.

Түйін сөздер: дін, ислам, иудаизм, жерлеу рәсімі, христиан діні.

S. Toremuratova¹, N. Mukhan²

¹Nur-Mubarak Egyptian university of Islamic culture, Kazakhstan, Almaty, e-mail: kai-kazakh@mail.ru

²Al-Farabi Kazakh National university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: mukan.nurzat@gmail.com

Funeral ceremonies in the monotheistic religions

The article discusses the funeral rites of the world monotheistic religions. That is, exceptions are considered in accordance with the rules of Judaism, Christianity and Islam for the burial of the dead.

Although scientific articles and studies on this subject are very rare, the issue of religious funerals is a topic that not everyone is concerned with. Because this issue has its own rules and characteristics in different religions. The authors of the article pay special attention to the study of the similarities and differences between the principles and procedures of funeral rites in the world monotheistic religions.

The birth, marriage and death of a person has always been accompanied by many beliefs and practices that play an important role in the life of every person. A funeral is not a separate ceremony. However, the idea of human death and the end of life has always occupied an important place in religious beliefs and, as is known, is provided by many religious rites. Given these questions, the authors of the article conducted a comparative analysis of the religious characteristics of funeral rites in Judaism, Christianity and Islam. In addition, in accordance with the rules of world religions, the preparation of the body of the deceased, the state of the body in the grave, the premises of farewell and burial were studied.

Key words: religion, islam, judaism, funeral ceremony, christianity.

С. Туремуратова¹, Н. Мукан²

¹Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: kai-kazakh@mail.ru

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: mukan.nurzat@gmail.com

Похоронные церемонии в монотеистических религиях

В статье рассматриваются погребальные обряды мировых монотеистических религий. То есть рассматриваются в соответствии с правилами погребения умерших в иудаизме, христианстве и исламе.

Хотя научные статьи и исследования на эту тему очень редки, проблема религиозных похорон – это тема, которой не все занимаются. Это связано с тем, что при рассмотрении этого вопроса сталкиваешься с правилами и особенностями разных религий. Авторы статьи уделяют особое внимание изучению сходств и различий между принципами и процедурами погребальных обрядов в мировых монотеистических религиях.

Рождение, брак и смерть человека всегда сопровождалась многими убеждениями и практиками, которые играют важную роль в жизни каждого человека. Похороны – это не отдельная церемония. Однако идея человеческой смерти и конца жизни всегда занимала важное место в религиозных верованиях и, как известно, обеспечивается многими религиозными обрядами. Учитывая это, авторы статьи провели сравнительный анализ религиозных особенностей погребальных обрядов в иудаизме, христианстве и исламе. Кроме того, в соответствии с правилами мировых религий была изучена подготовка тела умершего, состояние тела в гробу, процедуры прощания и погребения.

Ключевые слова: религия, ислам, иудаизм, похоронная церемония, христианство.

Кіріспе

Жерлеу рәсімі – жакын туыстарының ғана міндеті емес, төңіректегі түгел қауымның өмірден озған адамға көрсететін соңғы құрметі. Жерлеуді бірнеше кезеңге бөлуге болады: қайтыс болған адамның денесін дайындау, табыттағы дененің жағдайы, коштасу рәсімі, жерлеу немесе кремация. Осы кезеңдердің әрқайсысы ерекше эмоционалды мазмұнмен және философиялық мағынамен толтырылған өзіндік мағыналарға ие. Олар бірге жерлеу рәсімін жасайды. Әлемдік монотеистік діндердің жерлеу рәсімдерін зерттей келе, олардың ерекшеліктеріне салыстырмалы талдау жасап, топтастырып көрейік.

Қазақ «Өмір бар жерде, өлім бар» дейді. Өмірде әрбір жан өлімнің дәмін татады. Ол дәлелдеуді қажет етпейтін аксиома. Адам өз өмірінің қашан аяқталатынын білмеуі Жаратқанның жасаған үлкен сыйы деп білген жөн (Әбілдаев А., 2018: 87).

Өлімнің ақиқат екені баршаға аян. Құранда да бұл ақиқат баян етілген: «Әрбір тірі жан (бір күні) өлімнің дәмін міндетті түрде татады» (Құран). Өлім бар болғаны бір әлемнен екінші бір әлемге қоныс аудару. Яғни рухтың денеден ажырауы. Сондықтан дана халқымыз өмірден озған адамға өлді демейді, қайтыс болды дейді. Қазақтың ұлы ойшылы Абай Құнанбаев: «Өлсе өлер табиғат, адам өлмес Ол бірақ қайтып келіп, ойнап күлмес. «Мені» мен «менікінің»

айрылғанын, «Өлді» деп ат қойыпты өңкей білмес» (Құнанбайұлы А., 2006: 7).

Өкінішке орай, қазіргі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымда, соның ішінде дінтану бағытында, әлемдік діндердегі, сондай-ақ елімізде тіркелген конфессиялардың жерлеу рәсіміне қатысты арнайы ақпараттар жоқтың қасы. Сондықтан, аталған мәселеге қатысты дінтану саласында ғылыми-теориялық зерттеулер жүргізу маңызды.

Жерлеу рәсімі – қайтыс болған адамды жер қойнына беруге арналған ережелер жиынтығы. Олай болса, жерлеу рәсіміне қатысты діни ерекшеліктер мен үрдістер туралы діни әдебиеттерден ғана көреміз. Ал, қазақтың наным-сеніміне қатысты, дәстүрлі исламның негізінде зерттелген, қазақтың жерлеу рәсіміне қатысты бірнеше отандық ғалымдардың ішінде Е.А. Оңғаровтың және С.З. Ибадуллаевтың еңбектерін атап өтуге болады (Оңғаров Е.А., Ибадуллаев С.З., 2017: 148).

Мақаланың мақсаты – әлемдік монотеистік діндердегі жерлеу рәсімдерінің мәнін аша отырып, өзіндік ерекшеліктерін сипаттау және рәсімдік кезеңдерінің ұқсас тұстарын топтастыру.

Зерттеу жұмысының әдістемесі

Мақаланы зерттеу барысында логикалық талдау, тұтастық пен жүйелілік принциптері мен тарихи танымдық әдістері басшылыққа алынды. Әлемдік монотеистік діндер: иудаизм,

христиан және ислам діндеріндегі жерлеу рәсімдерінің мәні қарастырылып, өзіндік ерекшеліктері айқындалды. Сонымен қатар, жерлеу үдерісіндегі діни рәсімдердің ұқсас тұстарын анықтау мақсатында салыстырмалы, тарихи және жүйелі талдау әдістері қолданылды.

Негізгі бөлім

Кісісі өлген қаралы үйдің шығындарын көтерісу мал немесе ақша жинап беру, келген қонақтарды жабыла күтіп алу, тек кісі қазасында ғана емес басқа да ауыр жағдайларда көңіл білдіріп, қауым болып қайғыру – зор адамгершілік пен ұйымшылдықтың белгісі болып саналады.

Көптеген діндерде денені жуу – негізгі рәсімдердің бірі.

Иудаизм дүниетанымы болашақ әлемдегі жан мен өмірдің өлмейтіндігіне негізделген. Иудаизм дінін ұстанушылардың діни өмір салты құдіреті шексіз Құдайдың және адамның қоғамдағы орны туралы белгілі бір идеяларға негізделген. «Алғашқы кезде топырақ жерге қайта оралады, ал рух оны берген Құдайға қайта оралады» (Когелет, 12:7). Бұл тіркес тағдырдың фаталистік қабылдауын білдірмейді, бірақ еврейлердің құдіреті шексіз Құдайға жанын тек біраз уақытқа беретініне деген берік сенімі – жинақталған асыл тастар сияқты – және белгілі бір уақыттан кейін ол өз иесіне қайтарылады. Сонымен бірге, Халаха қайтыс болған адамды жоқтауға көп көңіл бөледі. Бір жағынан, жақын адамымен қоштасудың қайғысы мен қайғысын білдіру үшін, екінші жағынан, тірі қалғандарға болған жағдайдан моральдық сабақ алуға көмектесу үшін немесе Таураттың сөзімен айтқанда, «өйткені мұндай әр адамның соңы, тірілер назар аударсын» (Когелет, 7:2). (Раввин Исраэль-Меир Лау, 1996: 400-405).

Иудаизм дініндегі барлық жерлеу рәсімдер еврей тіліндегі дұғалармен бірге жүреді. Өлімнен бастап қабірдің жабылуына дейін жерлеу рәсімін ер адамдар жасайды; жерлеу рәсіміне әйел денесін дайындаумен байланысты бөлігі ғана – әйелдердің қатысуымен өткізіледі. Яғни, иудаизмде, марқұмды тазарту кезеңін («тахара») бірдей жыныстағы (ер адам болса – ер, әйел адам болса – әйел) «Хевра Каддиш» мүшелері қатаң түрде орындайды. Бұл рәсімге отбасы мүшелері қатыспайды. Су мөлшері қатаң түрде анықталған болу керек, яғни тоғыз үңгірмен (10 литрден 17 литрге дейін) шомылу қабылданады. Сол кезде діни жырлар оқылады, содан кейін денесі ақ матаға оралып, ешқандай әшекей бұйымсыз

жерге қойылады. Аутопсия (мәйітті кесіп (сот-сараптамалық) ашуға) тыйым салынады.

Иудаизмде денені табытқа салу міндетті түрде марқұмның туыстары арқылы жүзеге асырылады, қолдар дененің бойымен созылады. Қасиетті Исраил жерінен алынған топырақ міндетті түрде табытқа – марқұмның басындағы сөмкеге салынып, оның аз бөлігі бүкіл денеге себіледі.

Ал, христиан дінінде, оның ішінде православиіде, марқұмның денесінде тақуалық ежелгі мысалға сүйене отырып, маңызды іс-әрекеттер жасалады. Христиандарды жерлеу адам қайтыс болған күннен бастап үшінші күні болады. Жерлеуге дайындалу өлген адамға дін қызметкерін шақырғаннан басталады, ол оның өмірден озғанын мойындауы керек. Дене тазару мен тазалықта Құдай алдында пайда болуы керек деген оймен сумен жуылады. Марқұмның денесіне крест қойылады. Денеге жаңа, ақ түсті (бұл түс рухани тазалықты білдіреді) таза киім кигізеді. Киім мәйітке тура, дәл (*не кіші, не үлкен болмауы тиіс*) болуы шарт. Шомылдыру рәсімінен өткен кезде ақ киімді еске түсіретін киімнің үстіне ақ жамылғы (немесе орамал) жабылады. Жуылған және киіндірілген денеге діни жоралғы бойынша арнайы дайындалған бұрышқа (шығысқа қарай) қаратады, мәйіттің басы иконаларға қаратылады. Денеден шыққан жан періштелер мен қорқынышты көптеген жын-перілермен кездеседі деп сенеді. Жанның денеден шығуын жеңілдету үшін адамның күнәсін алып тастайтын және басқа әлемде демалуға мүмкіндік беретін діни кітап оқылады (<http://romnipro.ru>). Православиідегі христиандарды жерлеудің мәні терең мағынаға ие және Иса пайғамбар таратытын ақпаратқа негізделген. Христиандардың жерлеу рәсімдері адам жанының мәңгілік екенін білдіреді.

Христиан діндерінде марқұмның денесі табытқа шамамен бірдей ережелерге сәйкес қойылады: мәйіттің көздері жабық, қолдары кеудеге бүктелген, сол жаққа айқыш қойылып, кеудеге белгі қойылды (*ер адамдар үшін – Құтқарушы бейнесі, әйелдер үшін – Құдай анасы*) (Верещагина А.В., 2019: 368).

Католиктерде жерлеу рәсімдері православиі дініне ұқсас, бірақ олардың арасында бірқатар маңызды айырмашылықтар бар. Қайтыс болған кісіні жуу процедуралары католиктер үшін соншалықты маңызды емес, атап айтқанда, міндетті түрде шомылу рәсімі жоқ. Православиідегіден айырмашылығы, католицизм бальзамдауға анағұрлым төзімді көзқарасқа ие. Жерлеу кезінде денені діни

рәміздермен безендірудің дәстүрі жоқ, шіркеуде православиедегіге қарағанда көбірек бостандық бар.

Сәйкесінше, католиктік және протестанттық дәстүрлерде арнайы дайындық процедуралары жоқ: қайтыс болған адамдарға арнайы киім кигізу немесе жерлеуден бұрын қандай да бір іс-әрекеттер жасау әдеттегідей. Яғни, көптеген басқа діндердегідей негізгі рәсімдердің бірі – денені жуындыру болып табылады. Сонымен қатар, протестанттар, католиктер сияқты, кез келген табытқа рұқсат береді, бастысы – оның үстінде кресттің болуы. Табытқа кез келген затты қою пұтқа табынушылықтың көрінісі деп саналады, бірақ табытты гүлдермен безендіруге рұқсат етіледі. Дегенмен, көптеген протестанттар ақшаны жерлеу рәсіміне табытты безендіруден гөрі қайырымдылыққа жұмсағанды жөн көреді.

Ислам дінінде жаназаның жуылуынан бастап, жерленуіне дейінгі істелетін амалдар (тәжһиз), дайындық жасау дегенді білдіреді. Дүниеден өткен марқұм ең қысқа мерзімде жуылып, кебінделіп және жаназасы оқылып жер қойнына жерленуі керек. Бұл мәселе күллі фикһ кітаптарындағы жаназа бөлімінің негізгі тақырыбы болып табылады. Мәйітті жуу – оны ғұсылдандыру дегенді білдіреді. Дүниеден озған кісіге қатысты жасалатын алғашқы іс те – осы ғұсылдандыру. Яки марқұмның артындағы жақындарына мәйітті жуу – парыз кифая амалы. Мәйітті жуындыруға бірнеше кісі кірсе, қалған кісілердің мойнынан жауапкершілік жүгі түседі. Бұл жердегі маңызды мәселе – мәйіттің жуылуы, әрі мұсылмандардың мойнындағы міндеттің түсірілуі. Мәйітті бір мәрте жуу – парыз, бірнеше қайталап жуу – сауапты іс болып табылады.

Фикһ ғалымдарының барлығы мәйітті жуудың міндеттілігіне бір ауыздан келіскен. Мәйітті жуудың тарихы Адам атадан бастау алады. Риуаят бойынша Адам ата қайтыс болған кезде оның денесін періштелер жуған. Сосын олар оның ұлына: «Міне, осы сендердің өлілерің үшін жасалатын сүннет іс», деген. Мұндағы сүннет сөзі уәжіпті білдіреді. Сол Адам атадан бастап қазірге дейін адамзат мәйітті жууды бір-бірінен үйреніп келеді. Бұл істі тәрк еткен адам ежелден келе жатқан жолды тастап, кінәлі болады (Әбілдаев А., 2018: 54).

Ақ жауып арулап қою – қайтыс болған адамның мәйітін жуып, тазалап ақ кебінге орап жерлеу. Ақ жауып арулау дегендегі арулау «тазарту» деген ұғымды аңғартады. Арулау сөзі түп қазақ тілінде «таза» деген мағынаны білдіретін ару атауымен түбірлес. Өлікті ақ түсті мата-

мен орап ақпен жабу рәсімінің көпмәнділік (полисемантикалық) сипаты бар. Этномәдени ұғымның санасында ақ түс тазалықтың, пәктіктің нышаны, адам мәңгілікке «ақ», «таза» болып аттануға тиіс. Сонымен қатар, өлікке ақ жабу «анықтың» ғайып болуы, «бардың» жоққа айналуы дегенге меңзейді.

Шариғат бойынша, мәйіттің әуреті (кіндік пен тізенің арасы) жуындыратын кезде және жуындырып жатқанда жабық болуы тиіс. Тіпті, мәйіттің әурет жеріне жалаң қол тигізу немесе оған қарау – харам. Демек қолды шүберекпен орау – уәжіп. Себебі мәйіт әуретіне қарау тірі адам әуретіне қараумен бірдей. Сол сияқты әйел кісінің әйелді жууы кезінде әуретіне қарауы да – харам болып табылады. Ханафи мәзһабында дүниеден өткен әйелді күйеуінің жууына болмайды. Егер күйеуі қайтыс болса, онда әйелі жуа алады.

Мәйіттің аузы мен мұрнына су құю мүмкін болмағандықтан бас бармақ пен сұқ саусақты шүберекпен орап, оны сулап, мәйіттің аузына, қызыл иегіне және мұрнына мәсіх тарту (қолды сулап сүрту, сипау) – мұстахаб. Бұл аузы мен мұрнын шаю орнына жүреді (Әбілдаев А., 2018: 56).

Мәйіт жерлеу алдында үш рет тазаланып жуылып, маңдайы, иығы, алақаны, қол-аяқтары майланып, иіс су себіліп, басы құбылаға қарата жатқызылады.

Жуындыратын суға иіссү (алкогольсіз) немесе соған ұқсас иіс май араластырып жуу – мұстахаб (сауапты іс). Ақырғы рет иіс сабынмен жуу да – сауапты іс болып табылады. Мәйітті барлық уақытта жылы сумен жуған абзал. Мәйітті жууға лайықты кісі – ең жақын туысы. Мәйітті жуатын адам әдепті де тақуа болуы – міндетті. «Әл-Аламгирия пәтуасында» да осылай делінген. Мәйітті жуу кезінде мәйіттің кемшілігін (иістенгені, немесе басқа да кемшіліктерін) айтпау қажет. Бұған қатысты ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) былай деген: «Кім мәйітті жуындырса, оған қатысты аманатты атқарса, одан көрген нәрсесін жасырса, күнәларынан анасынан туған күндегідей тазарып шығады» (аль-Бухари М., 2002: 165). Мәйітті жуып болғаннан кейін, кебіндемей тұрып, мәйіт денесін күрғатып сүрту қажет.

Исламда мәйіттің сақалы, шашы таралмайды. Сондай-ақ мәйіттің шашы, тырнағы алынбайды, сақал-мұрты қысқартылмайды, қолтығы мен әурет жерлеріндегі түктерін тазалауға болмайды. Мәйіт қайтыс болғанда, қандай күйде болса, сол күйінше жуып, жерленеді.

Мәйіт биіктеу орынға жатқызылады. Жуу кезінде жуатын және оларға көмектесетін кісілерден басқа ол жерде өзге адамдар болмауы – сүннет. Жуатын кісі қолын шүберекпен орап немесе медициналық қолғап киіп, сумен мәйіт әуретінің алды-артын жуып истинжа (үлкен және кіші дәрет секілді ластықтардан тазарту) жасайды (Әбілдаев А., 2018: 57-58).

Мәйітті кебіндеу – мұсылмандар үшін парыз кифая. («Әл-Аламгирия», «Фатхул-Қадир»). Кебін мәйіт денесін түгел жауып тұруы керек. Мәйіт ер яки әйел болсын, егер кебін келте болса, мұсылмандар мойнынан парыз түспейді. Кебін ақысы мәйіттің өз мал-мүлкі есебінен алынуы – уәжіп. Мал-мүлкі болмаса, кебін ақысын туыстары мен одан жақсылық көрген кісілер төлейді. Қайтыс болған әйелдің кебін шығыны күйеуіне міндет («Раддул-мухтар»). Туыстарының кебіндеуге жағдайы болмаса, мұсылман жамағатына, яғни жағдайы бар кісіге жүктеледі. Кебін үкімі сияқты мәйітті арулап жерлеу рәсімі де қауымға міндет.

Кебіннің жақсысы – ақ түстісі, бірақ ол дәке сияқты жұқа болмауы тиіс. Оның жаңа немесе ескі болуы шарт емес. Жуындыру аяқталған соң, өлікті ақ матаға орайды, ол «кебін» немесе «ақірет» киімі деп аталады. Сүйекке түскен адамдарға марқұмның киім-кешегін тарқатып береді, қазіргі күндерде жаңа киім қою дәстүрге айналып отыр. Денені «арулаған «жерді жиыстырып, тазалайды, үстіне тас не топырақ үйіп белгі жасайды, ол жерді біраз уақытқа дейін ешкім баспау керек (Әжіғали С., 2006: 271).

Ал, енді жерлеу рәсімдеріне келетін болсақ, барлық дерлік діндерде ағаш табыт дәстүрлі түрде қолданылады. Христиан дінінде ол көбінесе матамен қапталған және жасанды гүлдермен безендірілген, еврейлер декорды қолданбайды, бірақ әрқашан оған Давидтің жұлдызын қояды.

Православие дінінде жерлеу рәсімі марқұмның үйінде де, шіркеуде де орындалуы мүмкін. Ескеретін жағдай, христиан дінінде жерлеу рәсімі Пасха мен Рождество мерекесінде орындалмайды. Басқа жағдайларда жерлеу рәсіміне сырттай рұқсат етіледі.

Христиандық дәстүр бойынша, өзін-өзі өлтіргендерді жерлеуге болмайды. Егер өз-өзіне қол жұмсау кезінде адам есінен танып қалса, онда марқұмның туыстары епископтан жерлеуге рұқсат алу керек, бұл үшін қайтыс болған адамның ауруы туралы медициналық дәлелдер қоса беріледі.

Католицизмнің жерлеу рәсімдерінде бірқатар басқа айырмашылықтар бар. Егер право-

славиеде жерлеу тек ағаш табыттарда ғана қабылданса, католицизмде мұндай шектеулер жоқ. Православиедегіден айырмашылығы, католиктер үшін қайтыс болған адамды жабық табытқа жерлеу дәстүрге айналған. Сонымен қатар, католицизмнің жерлеу рәсімдеріне қатысты ұстанымдары жұмсағырақ және үшінші күні жерлеу дәстүрі болмаған жағдайда вигиль ырымынан бас тартуға да болады (католицизмде «жанның ауыртпалығы» деген ұғым жоқ). Католиктер жерлеу рәсіміне қатаң тәртіппен қарайды, жерлеу рәсімі негізінен ғибадатханаларда өтеді.

Жерлеу рәсімі барысында айтылатын дұғалар католицизмде маңызды рөл атқарады, өйткені тазару ұғымы христиан дінінің осы тармағында бар. Жан қиямет күніне дейін немесе одан әрі тағдыры анықталғанша тазару күйінде болады. Марқұмның тазару сынақтарынан өтуіне көмектесу үшін жақындары оның жаны үшін дұға етеді.

Протестантизмнің көптеген тармақтары ілімнің бірқатар ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Еліміздің барлық аумақтарында протестанттық шіркеулер мен конфессиялар тіркелген, олардың ішінде баптистер, лютерандар, евангелистер, адвентистер, англикандар және т.б. бар.

Иудаизмде және исламда қайтыс болғаннан кейінгі бірінші күні жерлеу рәсімі жүргізіледі, бірақ егер адам мерекеде қайтыс болса, жерлеу рәсімі келесі күні кейінге қалдырылады. Иудаизм дінін қуаттаушылардың жерлеу рәсімдері, әдетте, табытсыз жасалады – жерлеу рәсімі кезінде денесі Талиттің шымылдығымен жабылып, орамалмен оралады. Дегенмен, кейбір иудаизм дінін ұстанатын қауымдастықтар өлілерді қабірге жерлейді – иудаизмде бұған қатаң тыйым жоқ. Ежелгі иудаизм дәстүрі бойынша, қайтыс болған кісіні безендірусіз жерлеу керек, тек ақ матадан жасалған саван (кебін) болуы шарт, Құдай үшін байлар мен кедейлер арасында ешқандай айырмашылық жоқ екенін көрсету үшін жасалады.

Иудаизм дәстүрі қайтыс болған адамның жақындарынан – әкесі мен анасынан, ұлы мен қызынан, ағасы мен әпкесінен, сондай-ақ жұбайынан қайғыруды талап етеді. Жерлеу кезінде ол киюге болатын салт-жораларды орындау керек. Марқұмның балалары (жанашырлары) іш киімдерден басқа барлық киімдерді (қысқы киімдерін, жаңа киген киімдерін) жыртады, ал қалған туыстары – киюге болатын киімінің біреуін жыртады. Жақын адамы қайтыс болғаннан кейін бір аптаның ішінде марқұмның туыстары қатаң аза тұтуды ұстануы керек, оларға

үйде күтім жасау мен тамақ дайындаудан басқа кез келген жұмыс жасауға тыйым салынады, кез келген көңіл көтеруге тыйым салынады. Бірінші аптаның соңында аза күту азаяды және тағы бір айға созылады.

Ал, христиан діндерінде қатаң мерзім жоқ, жерлеу рәсіміне дайындалу бірнеше күнге созылуы мүмкін. Православиеде марқұмды қайтыс болғаннан кейінгі үшінші күні жерлейді.

Кремация әлемдік діндерде кең таралмаған, исламда оған толық тыйым салынған. Кейде христиандар мұндай салтты қолданады. Сондықтан католик дәстүрінде оған 1963 жылдан бастап, протестантта – 1898 жылдан бастап рұқсат етілген. Шіркеудің православиелік қызметшілері кремацияны әрдайым құптамайды және көбінесе оның денесі араласады.

Марқұмның денесінің жағдайы православие дәстүрінде қатаң түрде реттелген: марқұмдарды аяғымен шығысқа қарай жерлеу керек, суреттері бар крест немесе тас ескерткіш, туған және қайтыс болған күндері, қоштасу сөздері қабір тасы ретінде қолданылады. Бейіт гүлдермен және гүл шоқтарымен әдемі безендірілген, көбіне жаңа гүлдер отырғызылады.

Католик дәстүрінде жерлеу кезінде діни қызметкер және протестантизмде пастор болу керек. Бұл діндерде ескерткіш түріне және ондағы жазуларға нақты талаптар жоқ.

Иудаизмде жерлеуді уағызын оқыған раввиннің көзінше жерлеуде. Ескерткіштегі жазулар еврей тілінде болуы керек.

Ислам діні бойынша марқұмды жерлеудің шариғи үкімі – парыз кифая. Себепсіз мәйіт көмілмей қалса, сол аймақтың тұрғындарына күнә болады. Егер нақты бір топқа жерлеу рәсімі міндеттеліп, олар да оны себепсіз жүзеге асырмаса, әлгі топ түгелдей күнәһар болмақ. Өйткені олар шариғат бойынша Алланың әміріне қарсы шыққан болады. Мәйіттің ер немесе әйел кісі, нәресте немесе жасы үлкен кісі, шәһид яки шәһид болмауы үкімді өзгертпейді. Бәрі де жерленуі тиіс. Шариғат бойынша жаназа намазы оқылады.

Ханафи мәзһабы бойынша жаназа намазы аулада, яғни ашық алаңда оқылуы қажет. Қазақ халқы да осы дәстүрді негізге алған. Сондай-ақ жаназаға әйелдер қатыспайды. Бұл туралы Ибн Абидин: «Бұл үкім Пайғамбардың (с.ғ.с.): «Жаназаға қатысқан әйелдер сауап емес, күнә арқалап қайтады», – деген хадисіне сүйене отырып шығарылған», дейді (Хадис). Яғни көріп отырғанымыздай, елімізде жаназа намазы рәсімдеріне әйелдердің

қатыспайтыны мәзһабтың пәтуасына байланысты қалыптасқан.

Отандық дінтанушы А. Әбілдаев өзінің еңбегінде, «Әбу Ханифа (р.а.) мәзһабында жаназа намазын өткізуге ең құзіретті кісі – патша, мүфти және ол тағайындаған әкім, жергілікті имам, молдалар. Сол секілді марқұмның жақыны немесе өсиет еткен кісісі де оқуына болады. Осы үкімге толығымен бағынған халқымыздың дәстүрі бойынша жаназа намазын әрдайым молдалар немесе ел ішіндегі беделді кісілер мен діни сауаты бар адамдар оқыған» деп пайымдайды (Әбілдаев А., 2018: 103).

Мәйітті алып жүргенде ең кемі төрт адам көтеру – сүннет. Шариғат бойынша, өлікті уақыт оздырмай жер қойнына беру қажет. Қабірдің басы батысқа қарата қазылады.

Шариғат бойынша қабірді аң қаза алмайтындай және өлік иісі шықпайтындай терең қазу – уәжіп. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): «Кең қылып, терең етіп қазындар», деген. Әбу Ханифа (р.а.) мәзһабы бойынша қабірдің тереңдігі кем дегенде белуардан келетіндей болуы қажет. Бұдан тереңірек болуы абзалырақ. Жер қыртысы қатты болса, лақат жасау (астын үңгілеп қазу) – сүннет.

Исламда ескерткішке Құраннан үзінділер жазылған, жерлеу рәсіміне тек ер адамдар қатыса алады. Әйелдер қоштасуға тек келесі күні келеді.

Дін бойынша жер қыртысына байланысты қабір қазудың бірнеше түрі бар. Сол секілді қазақ халқында қабір қазудың да 5 түрлі формасы болған.

«Шам ақым» – әдетте бір кісіге емес, бірнеше кісіге арнап, яғни бірата әулетке арнап қазылады. Мұндай қабірге марқұмдар қаз-қатар қойылған. Оның арнайы есігі болады. Мұндай қабір ертеректе пайдаланылған. (Осындай қабір түрі қазіргі таңда Мысыр елінде бар. Әр әулетке арналған жертөле етіп қазылып, қайтыс болған әулеттің адамдарын қояды. Онда топыраққа көмілмей, ашық күйінде қалады).

«Жан ақым» – ұзындығы 2,5 метр, ені 1,8 метр, тереңдігі 2 метр қазылып, құбыла тарапынан ішкі үй қазылады. Ішкі үйде бір кісі көсіліп жатса бас-аяғы тимейтін, отырса төбесі тимейтіндей етіп қазылған қабір.

«Жарма ақым» – көбіне топырағы жұқа, саздауыт өңірлерде қазылатын қабір түрі. Қазу формасы «жан ақыммен» бірдей болып, тереңдігі 1,5 метр шамасында қазылып, құбыла тарапынан мәйіт жатқызуға келетіндей етіп жандатпа қазылады. Сол жандатпаға мәйітті қойып, шикі кірпішпен немесе қалың тақтаймен бекітіледі.

Бұл әдіс еліміздің батыс аймағында кеңінен қолданылады. Ел аузында олай қазу түріне «жан-датпа» деп аталады.

«Тік ақым» – таулы, тастақты өңірлерде және құмды жерлерде қазылатын қабір түрі. Тереңдігі 1,5 метр етіп, жер ошақ секілді қазылады. Мәйітті қойған соң, ағашпен, жалпақ тастармен бүркемелеп қалайды. Құмды жерге ошақ пішіндес дөңгелектей қазылады да бетіне ағаш төсеп, қамыспен бекемдеп бекітеді.

«Ошақ көр» – нәрестелерге, балаларға қазылатын қабір. Қабірдің ұзындығы мен ені, тереңдігі 1 метр шамасында қазылады. Ішкі тарапына жарма жасалады (Тауұлы Ә., 2017: 330-331). Дәстүр бойынша мәйіт бейіт басына апарылған соң, марқұмның ет жақыны қабір ішіне кіріп көреді. Мәйіт иесі мақұлдаған соң ішкі үйге екі адам кіріп, сырттағы адамдардың көмегімен мәйітті қабірге алдымен аяғын қаратып кіргізеді. Түсіру ыңғайлы болу үшін ақыреттік жіптері пайдаланылады. Егер әйел кісі болса, күн көзінен және сырт көзден сақтау мақсатында мәйіттің үстінен матамен немесе үстіне жабылған кілеммен қалқалап тұрады (Әжіғали С., 2005: 193).

Қорытынды

Қорыта айтқанда, көптеген айырмашылықтарға қарамастан, жерлеу рәсімі барлық әлемдік конфессияларда бірдей мағынаға ие – қайтыс болған адам басқа әлемге көшуге дайын болуы керек және оның жаны мәңгілік тыныштыққа ие болуы үшін абыроймен орындалуы керек.

Жерлеу рәсімдерін жасауға мүмкіндік болмайтын түрлі апат жағдайлардан (соғыс, жаппай ауру-эпидемия), қайтыс болған кісінің жекелеген түрлерінен (өлі немесе тірі туған нәресте, т.б.) және өзге дінді қабылдаған жағдайлардан басқа кезеңдерде жерлеу рәсімі қазақ халқында бірыңғай, жалпыға бірдей орындалады.

Протестанттар, католиктер мен православтарға қарағанда кремацияға анағұрлым төзімді – бұл соңғы арғы дүниедегі сұрақ-жауап туралы әртүрлі түсінікке байланысты. Иудаизмде және исламда қайтыс болғаннан кейінгі бірінші күні жерлеу рәсімі жүргізіледі, бірақ егер адам мерекеледе қайтыс болса, жерлеу рәсімі келесі күні кейінге қалдырылады. Яғни, монотеистік діндердің қасиетті кітаптарындағы ұқсас тұстары секілді, дәл жерлеу рәсімдердегі ұқсастықтардың кездесетінін жиі байқаймыз. Алайда, қазіргі таңда монотеистік діндердің ерекшеліктері көне діни ғұрыптар мен рәсімдердің бүгінгі күні толық сақталмауы, қаптаған жаңа бірлестіктердің бұрмаланған идеологияларымен түсіндіріледі.

Ал, қазақ халқының қаза болған адамды жерлеу турасында ғасырлар бойы қалыптасып, тұрмыста бекем орын алған қағида-ережелері шарифат заңдарымен тығыз байланысты екенін білеміз. Алайда, қазіргі кездегі жерлеу рәсінде ұлттық дәстүр ерекшеліктері сақталғанымен, негізінен, шарифат заңдылықтары Ханафи мазһабы негізінде басшылыққа алынатынын түсіндіруіміз керек.

Әдебиеттер

- Аль-Бухари М. Сахих аль-Бухари [Свод хадисов имама аль-Бухари] (Краткое изложение) в 2-х т / пер. с араб. В.А. Нирша. – 1-е изд. – М., 2002. – 664 с.
- Әділбаев А.Ш. Қазақ салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарының ислам шарифатымен үйлесімі: монография. – Астана: «Рухани құндылықтарды қолдау қоры» корпоративтік қоры. 2018. – 170 б.
- Әжіғали С. Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. 1-том. – Алматы: Арыс баспасы, 2005. – 328 б.
- Верещагина А.В. Христианские праздники, обряды и таинства в Беларуси в прошлом и настоящем. – Минск: Беларуская наука, 2019. – 654 с.
- Дүниеге келгеннен өмірден озғанға дейін (отбасылық әдет-ғұрыптар ертеректегі авторлардың еңбектері бойынша) / құраст. С. Әжіғали. – Алматы: Арыс баспасы. 2006. – 253 б.
- Қазақ салт-дәстүрлері. / құраст. Ә. Тауұлы. – Алматы: Балауса баспасы, 2017. – 384 б.
- Құнанбайұлы А. Өлсе өлер табиғат, адам өлмес. Он ғасыр жырлайды. – Алматы, 2006. – 262 б.
- Оңғаров Е.А., Ибадуллаев С.З. Жаназа және жерлеу рәсімдері. – Астана, 2017. – 176 б.
- Похороны у христиан // <http://pomniro.ru/useful/polezno-znat/pohoroni-u-hristian>
- Раввин Израэль-Меир Лау. «Яхадут, халаха ле-ма'асе» Практика иудаизма. – Израиль: Модан, 1996. – 460 с.

References

- Adilbaev A.Zh. Kazakh salt-dastur, adet-guryptarynyn islam sharigatymen uilesimi: Monographiya. – Astana: “Ruhani qundylyktardy qjldau qory” korporativitik qory. 2018. p – 170.

- Al-Buhari M. Sahih al-Buhari [Svod [adisov imama al-Buhari] (Kratkoe izlozhenie) v 2-h t / per. s arab. V.A.Nirsha. - 1-e. – M. 2002. p – 664.
- Azhgali S.Kazakh halkynyn dasturleri men adet-guryptary. 1-t. – Almaty: Arys baspasy. 2005. p – 328.
- Duniege kelgennen omirden ozganga deyn (otbasylay adet-guryptar erterektehi avtorlardyn enbekteri boiyntsha) / kurast. S.Azhgali. – Almaty: Arys baspasy. 2006. p – 253.
- Kazakh salt-dasturleri. / kurast. Tauuly A. – Almaty: Balausa baspasy. 2017. p – 384.
- Kunanbaiuly A. Olse oler tabigat, adam ol, es. On gasyr zhyrlaidy. – Almaty. 2006. p – 262.
- Ongarov E.A., Ibadullaev S.Z. Zhanaza zhane zherleu rasimderi. – Astana. 2017. p – 176.
- Pohorony u hristiyan // <http://pomnipro.ru/useful/polezno-znat/pohoroni-u-hristian>
- Ravvin Israel-Meir Lau. Praktika iudaizma. – Israel: Modan. 1996. p – 460.
- Verechagina A.V. Hristiyanskiye prazdniki, obriydy i tainstva v Belarusii v proshlom i nastoyashim. – Minsk: Belaruskaya navuka. 2019. p – 654.